

Oor Austro-Nederlands en die oorsprong van Afrikaans

C. de Ruyter & E.F. Kotzé
Skool vir Tale, Media & Kommunikasie
Universiteit van Port Elizabeth
PORT ELIZABETH
E-pos: c.deruyter@freemail.absa.co.za
afaefk@upe.ac.za

Abstract

On Austro-Dutch and the origin of Afrikaans

A widely accepted view of the origin of Afrikaans holds that the new language developed autochthonously, after 1652 when the language of the early Cape settlers was influenced by imported slaves speaking Malay and Portuguese, and by the pidgin talk of the Cape Khoikhoi. This “autochthonous hypothesis”, however, does not take cognizance of the fact that shortened (deflected) Dutch verb forms found in Afrikaans, for instance, are also found in loan words in the Ceylon-Portuguese creole, as well as in Indonesian, and Malay-influenced languages of Indonesia. Moreover, large numbers of Dutch East India Company sojourners, who had acquired an “adapted” form of Dutch during their stay in the East, spent a significant time at the Cape on their return voyage. The argument is put forward that they brought with them a number of language features clearly comparable with “distinctive features” in incipient (and developed) Afrikaans, such as the shortened verb and the use of the perfect instead of imperfect verb forms to indicate a simple past tense. The variety of Dutch spoken by them is called **Austro-Dutch**, which, it is argued, forms the basis of an “oceanic hypothesis” to add a new dimension to theories about the formation of Afrikaans.

1. Inleiding

Aan teorieë oor die ontstaan van Afrikaans¹ is daar sedert Hesseling se *Het Afrikaans* (1923) geen gebrek nie. Wat huidige opvattingen en insigte oor die vraagstuk betref, sal 'n meerderheid navorsers hulle waarskynlik nog steeds kan vereenselwig met die volgende stelling van Den Besten (1997:322):

Khoekhoe, Pasar-Malaiisch und Kreolportugiesisch haben über das Kreolniederländische der Sklaven und der Khoekhoen zum Entstehen des Afrikaans beigetragen, denn anzunehmen ist, daß Afrikaans zwei Mütter hat: das holländische Niederländisch der Kolonisten und das Pidgin/ Kreolniederländische der Sklaven und der Khoekhoen.

Ons wil dié opvatting bestempel as die “outogtone hipotese” (d.w.s. “aan hierdie aarde ontspring”), omdat die oorwoë uitsprake van nog twee ander akademici die indruk skep dat 'n basiese faktor hoegenaamd nie in dié hipotese verreken is nie:

Afrikaans [het] veel Nederlandser gebly [...] as wat 'n mens op grond van publikasies oor die ontstaan van Afrikaans sou dink (Kempen, 1969:610).

Dit is dus werklik merkwaardig dat Afrikaans-Hollands nogtans so na aan Hollands gebly het. Afrikaans en Nederlands se bande het bly bestaan. Hierdie band tussen Afrikaans en Nederlands kan in kenmerke soos die volgende gesien word. Ten eerste, dit was Hollands, en geen ander taal nie, wat die taal van die hele Kaapse samelewing geword het. En dit is allesbehalwe voor die hand liggend. Hollands het naamlik sterk konkurrente gehad, onder andere Maleis en Laagportugees (Ponelis, 1999).

Die omskrywing van die aard van Afrikaans-Hollands as “veel Nederlandser”, “werklik merkwaardig”, en “allesbehalwe voor die hand liggend” wil ons in hierdie artikel met feite bewys. Juis in die afgelope twee dekades het studies oor Nederland se historiese bande met Indonesië nuwe ruimtes ontsluit vir ondersoek na die oorsprong van Afrikaans. Dit is dus moontlik om 'n “oseaniese hipotese” as 'n nuwe siening van die ontstaan van Afrikaans te ondersoek.

1 Dit is nutteloos om verouderde teorieë oor die oorsprong van Afrikaans, of variante daarvan te bespreek, omdat die sentrale stelling van hierdie artikel, naamlik die oseaniese oorsprong van *Austro-Nederlands*, nog nie voorheen aan die orde gestel is nie. Kyk voetnoot 2 vir 'n verwerping van Hesseling se sienings oor Maleis-Portugees.

Ons uitgangspunt is die uitspraak van Scholtz (1982:109), "dat die grammatale struktuur van die alledaagse omgangstaal van die [Kaapse] burgers al rondom 1770 in hoofsaak was soos dié van Afrikaans". Nuut is ons aanname dat Nederlandssprekendes op die skepe uit die Ooste 'n deurslaggewende aandeel in die Kaapse taalprosesse gehad het. Hierdie aanname word gegrond op die verskynsel dat "die [Nederlandse] verbale stamvorm sonder uitgang" (Raidt 1994:43), afgesien van sy voorkoms in Afrikaans, ook in reste van Ceylon-Nederlands, in Indonesies, in die Maleis van Amboen en van Kupang (Timor) aangetref is. Aan die hand van gegewens oor die Indonesiese argipel sal ons daarom die hooftrekke van gebeurtenisse nagaan, die lewe en taal van Oos-Indië-vaarders en ingevoerde slawe beskou, nagaan hoe hulle moontlik die Kaapse nedersetting beïnvloed het, en ten slotte na die afleidings en nuwe gesigspunte kyk. Ons hoop om hiermee aan te dui dat die "outogtone hipotese" nie die historiese gebeure omvattend en bevredigend kan verklaar nie.

2. Voorspel tot 'n "taalebotsing"

Nadat die Portugese in 1488 om die Kaap die Goeie Hoop geseil het, het hulle handelsposte gestig by Goa aan die weskus van Indië (1502) en by Macao in China. Die belangrike hawe Malakka is in 1511 deur Portugese beset. In 1512 is ook Amboen in die Molukke beset, benewens Flores, Timor en ander plekke. Met beperkte mannekrag het die Portugese 'n groot handelsnetwerk gevestig, maar hul invloed in die Oos-Indiese argipel is in die vroeë 17de eeu deur die Nederlanders geleidelik tot niet gemaak.

Nederland se breë Europese handel is ná 1580 benadeel deur die sluiting van Portugal se hawens weens oorlog met dié land. Vandaar dat ondernemende handelslui in Nederland besluit het om self die weg na Oos-Indië aan te durf. In 1596 het die eerste Nederlandse skepe by Bantam, Wes-Java, aangekom. Die groot Nederlandse handelsonderneming, die Verenigde Oost-Indische Compagnie (oftewel die VOC, of die "Kompanjie") is in 1602 opgerig en het gedurende die volgende 60 jaar baie Portugese handelsposte oorgeneem. Reeds in 1605 is Amboen, 2 500 km oos van Bantam, beset. 'n Hoogtepunt tydens die ampstermyn van goewerneur-generaal Jan Pieterszoon Coen was die stigting van Batavia in 1619. In 1622 is stamhoofde van die Banda-eilande wat VOC-opdragte verontagsaam het, op Coen se bevel tereggestel en die bevolking is as slawe verkoop. In hul plek is 68 "vryburgers" uit Batavia gekies om die neutmuskaatkultuur op die eilande voort te sit (Milton, 1999:349 e.v.). In 1641 het die VOC die hawe van Malakka oorgeneem. Vestiging aan die Kaap die Goeie Hoop het, soos bekend, in 1652

plaasgevind; Ceylon is vanaf 1637-1656 onder VOC-beheer gebring, net so ook Malabar vanaf 1661-1663 en Makassar in 1663. In 1667 is Suid-Celebes met sy florerende slawehandel verower. Daarby moes die Kompanjie vir tientalle jare keer dat Engelse handelaars vaste voet in die Oos-Indiese argipel kry (Milton, 1999).

Hierdie kragontplooiing is gevoed deur winsgewende handel, sowel in Asië as in Europa. Ook die talebotsing van Maleise streektale en Portugese kreole met Nederlandse dialektes het hier afgespeel. Maleis en Portugees was nog baie dekades lank belangrike kontaktale.

Die volgende gegewens oor dié omvangryke Oos-Indiese talebotsing is beskikbaar: die bevolkingsyfers van Batavia dui al daarop dat dit van 'n ander orde was as dié van die klein nedersetting aan die Kaap: in 1632 was daar reeds 'n totaal "van 8 060, amptenare, vryburgers, Westerlinge en Oosterlinge, 2 724 slawe ... en in 1679 in 'n totale bevolking van 32 124, altesaam 16 695 slawe" (Schoeman, 1999:168). Vir 1651 mag ons met stelligheid 'n getal van 16 000 inwoners vir Batavia by dié gegewens interpoleer, waarvan minstens een derde slawe was.

3. Oos-Indië: mense en tale

Ongeveer 350 jaar gelede was daar nog elke jaar duisende jong en arm avontuursoekers wat graag by die VOC wou werk, maar die hoë sterftesyfer onder bemanningslede – tussen 1660 en 1730 was die sterftesyfer gemiddeld 9,5% op uitgaande skepe (Van Gelder, 1997:47) – dui aan watter bitter lot op hulle gewag het. Die stad Batavia word later selfs "kerkhof van die Europeane" genoem. In die ou Oos-Indië moes elkeen vir sy eie welsyn sorg. Negatiewe faktore waarmee hulle moes rekening hou, sluit onder andere die volgende in: 'n meedoënlose klimaat, besmetting met tropiese siektes, die ongetroude lewe en versoekings, psigiese druk, die verleiding van privaathandel. Daarby het die taalprobleem ook 'n rol gespeel: almal moes honderde woorde van die vereenvoudigde Pasar (mark)-Maleis en/of van Kreools-Portugees leer.

Tienduisende VOC-beamptes, van sowel hoë as lae range, het gedurende die VOC-tydperk dié bont spektrum van Maleise en Portugese "noodhulp"-tale in Suidoos-Asië daagliks gebruik om voluit in die gemeenskap te leef en om VOC-doelwitte te bereik. Elkeen se Nederlands moes ná verloop van jare die onvermydelike spore van gemaklike meertaligheid vertoon het. In dieselfde tydperk het tienduisende van die "tuisvaarders"/kromtaalsprekers vanselfsprekend ook op die skepe by die "Kaapse Vlek" (Schoeman 2001:261) aangedoen.

'n Nuwe vorm van Nederlands het onses insiens uit die Oos-Indiese talebotsing ná 1596 ontstaan. Omdat 'n ouer benaming soos "Maleis-Portugees"² (vgl. Hesseling, 1923) onses insiens nie langer aanneemlik is nie, kies ons vir die nuwe vorm van Nederlands die onbelaste naam "Austro-Nederlands", dit is "Nederlands van die suidelike oseane". Wat moet onder *Austro-Nederlands* verstaan word? Nie 'n afgebakende kode met 'n relatief eenvormige grammatika nie, maar 'n breë bondel van "verrykte" én "gekrimpte" Nederlands (*casu quo* Nederlandse dialekte), vermeng met ontlenings uit die Maleise en Portugese kreole in allerlei VOC-vestigings. Dié diffuse vorm van Austro-Nederlands word hieronder beskryf in terme van opgetekende reste van werkwoordvorme in Ceylon-Portugees, in Maleise dialekte en in Afrikaans. Mettertyd het Portugees al meer daaruit verdwyn, omdat te min moedertaalsprekers van dié taal betrokke was.

Weens die omvang en intensiteit van die Oos-Indiese talebotsing, en deur die veelvuldige kontak met VOC-personeel, sou dit as 'n redelike aanname gestel kon word dat die Nederlands van die aanvanklike 200 inwoners in die dorpie aan die Kaap al spoedig opgeneem is in die kontinuum van veranderende Nederlands wat van 1596 af in Oos-Indië gegroeи het. So 'n sienswyse plaas die breed geopperde besware teen 'n al te snelle (outogtone) ontwikkeling van Afrikaans as 'n volwaardige spreektaal in 'n ander perspektief. 'n Bykomende implikasie is dat die Kapenaars in die tydperk ná 1652 in hul daaglikse spreektaal 'n springlewendige *beginkapitaal* besit het; 'n taal met meer potensiaal as Boshoff (1921:96) se inerte "Nederlands erfgoed". 'n Vraag wat ten slotte beantwoord moet word om 'n gebalanseerde beeld te bekom van relatiewe invloed, is dié na die grootte van die faktor "(Khoekhoe en) die slawe" in die ontwikkeling van Kaaps-Hollands in sy gedokumenteerde omvang. Hieraan word vervolgens aandag gegee.

2 Oor die sogenaamde "Maleis-Portugees" het Den Besten (1997:319) opgemerk: "Leider meinte Hesseling mit 'Malaioportugiesisch' etwas anderes als was normalerweise darunter verstanden wird, so daß der Name 'Malaioportugiesisch' ambig ist, wenn er in bezug auf Afrikaans verwendet wird. Der durchschnittliche Sprachwissenschaftler wird 'Malaioportugiesisch' ungefähr so verstehen, wie Schuchardt (1890) diesen Terminus verwendete: ein kreolisches Portugiesisch, das im Gebiet des Malaiischen und der 'malaiischen' Sprachen gesprochen wurde und teilweise dadurch beeinflußt war. Nennen wir diese Leseart die Standardinterpretation von 'Malaioportugiesisch'. Hesseling (1899 1923) aber meinte mit 'Malaioportugiesisch' eine Sprache, die durch eine starke Mischung von Malaiisch und Kreolportugiesisch entstanden war."

4. Herberg aan die Kaap

Shell (1994:12) teken aan dat daar tot 1808 ongeveer 63 000 slawe in Kaapstad aangekom het – volgens Scholtz (1982:39) veral jonger mense uit 'n verskeidenheid taalkringe. In De Ruyter se byna voltooide studie van 860 "gesproke en geskrewe woorde uit die Ooste" is gevind dat behalwe die benamings van kossoorte en handelsware (d.w.s. selfstandige naamwoorde), eintlik geen woorde uit tale van Afrika, Indië of Malgassië in Afrikaans opgeneem is nie, en dit is huis uit genoemde gebiede dat nie minder nie as 77,3% van alle slawe wat aan die Kaap geland het, afkomstig was (Shell, 1994:15). Boonop was tot so laat as 1740 nog ses uit elke sewe slawe ingevoerde mense – slegs een uit sewe was 'n Kaapse boorling (Shell, 1994:17).

In die lig van wat bekend is omrent die talesituasie in die Oos-Indiese argipel sou dit onwaarskynlik wees dat meer as 15% van alle slawe, of 10 000 gedurende die volle VOC-tydperk, Maleis ('n ou *lingua franca*) met 'n aantal Portugese woorde (uit 'n baie jonger "noodhulp"-taal) geken het. In die Oos-Indiese argipel is immers nou nog ongeveer 200 tale bekend (Oey, 1992:71). Ons kan dit illustreer deur te wys op Suid-Celebes /Sulawesi met sy florerende slawehandel wat in 1667 onder VOC-beheer gebring is. Vir dié gebied gee Noorduyn (1991:137/138) syfers met betrekking tot die huidige taledigtheid:

South Sulawesi ... has a far denser population of over four million people ... a lexicostatistical survey of the entire South Sulawesi province, conducted by Charles and Barbara Grimes ... [1987] reported 20 different languages of the South Sulawesi group plus 4 of the Muna-Buton group, making 24 altogether ... occasionally four different languages are found to be spoken in the same village.

Daar is gevind dat "(f)rom the 1660's to the early nineteenth century South Sulawesi probably lost more than 100 000 of its inhabitants" [deur menseroof] (Sirtjo Koolhof, KITLV, Leiden; persoonlike mededeling. Slawe uit die landelike gebiede van Suid-Sulawesi³, wat byvoorbeeld aan die Kaap beland het, was feitlik seker nie Maleis magtig nie. Die herkoms van slawe van een van Oos-Indië se baie anderstalige eilande is geen waarborg dat selfs maar 'n minimale kennis van Maleis tot hul taalinventaris behoort het nie.

3 Deur die VOC se florerende slawehandel, wat Suid-Sulawesi/Celebes na 1660 meer as 100 000 van sy inwoners sou kos, het byvoorbeeld baie "gevaarlike en weerbarstige" slawe (met die karigste kennis van Maleis of Portugees) in die Kaap beland (Schoeman, 2001:513).

Taaloordrag is verder bemoeilik deur die status van slawe wat verspreid gewoon het as totaal ontredderde mense. Kommunikasie met die slawe was trouens uit die staanspoor gestrem, omdat die eienaars doelbewus slawe met uiteenlopende tale aangekoop het (Shell, 1994:21). Die slawe se geleidelike aanvaarding van die Kaapse *lingua franca*, dus van Kaaps-Hollands, was vir alle inwoners die gerieflike oplossing. Op dié punt lui Scholtz (1982:39) se bevinding:

Die konklusie dat 'n vorm van Nederlands as verkeerstaal onder slawe, en tussen slawe en blankes, in die 17de eeu baie verbreed was, word gesteun deur Franken se bevinding dat in kriminele en siviele sake waarin slawe betrokke was, tot 1704, met een enkele uitsondering, vertolking in of uit Portugees of Maleis nooit vermeld word nie, in teenstelling met die tydperk daarna.

Aan die ander kant het die slawe, volgens aantekeninge wat in 1978 deur Stephen Gray in *Speak* gemaak is (aangehaal in Shell, 1994:19), ook teen omstreeks 1740 (1714?) huis die moeite gedoen om 'n soort vroeë Afrikaans aan te leer. Die oorlewering wat verband hou met hierdie vroeë vorm van Afrikaans, bevat boeiende, dikwels waarskynlike gegewens: 'n besonder lang toneelstuk oor die Kaapse lotgevalle van 'n Moslem-slawemeisie Galiema (Halima) is saans by die lig van 'n houtvuur agter toe deure opgevoer. Oor die skrywer van die stuk, ene Majiet, is die oorlewering onseker: óf hy was 'n slaaf, óf hy was 'n seun van die beroemde banneling Sjeg Yusuf (Makassar 1626 – Kaapstad 1699), wat trouens ook nie op Robbeneiland gesterf het nie. Die stuk is in Arabiese skrif geskrywe, "which when translated into sounds comes out as kitchen Dutch". Die opsporing van hierdie dokument is nog in die beginfase, en volgens Gray se aantekening is dit "privately owned and not available to researchers".

'n Insiggewende manier om te bepaal wié dan uit Maleis en Portugees tot die ontwikkelende Afrikaanse taal bygedra het, is om enkele Afrikaanse leenvertalings en ontlenings uit dié tale te ondersoek. Ons doen dit volgens verkorte gegewens uit die genoemde nuwe etimologiese studie van De Ruyter en uit woordeboeke.

Ontlenings aan Maleis:

- *badjoe* > Afr. baadjie (MAR, 1946)
- *moering* (muring) > Afr. moerig (BIT, 1994)]
- *koeat* > Afr. karwats (vgl. Kempen, s.j.:51) (MAR, 1946)
- *djongos* (manlike bediende); *is* (geestig!) opgeneem in die Afrikaanse idioom "jongosse inspan", vomeer (vgl. Duits *kälbern*) (Scholtz, 1985: 257) (MAR, 1946)

- *pel* > Afr. *feil* (vloerlap) (Scholtz, 1985:250) (BIT, 1994)
- *kenop* (< Ndl. knuppel) > Afr. samest. *knop(kierie)* (BIT, 1994), enso-voorts.

Enkele leenvertalings:

- *anak laki* > Afr. seunskind
- *anak perampuan* > Afr. meisiekind; (dalk ook: *anak angkat*, Afr. optelkind) (BIT, 1994)
- *baju* (= *badjoe*) *biru* > blou baadjie (vgl. Hesseling, 1923:37n) (van gevangene) (BIT, 1994)
- *(nga)baju* (ww.) (iets wat 'n verkeerde gewoonte word) > Afr. (jannie se) baadjie aanhê; jaloers ens., wees (Wes-Java) (ESU, 1984)
- *boeang air* > Afr. “weggooi”, toilet toe gaan (Scholtz, 1995:71) (MAR, 1946)
- *memboenoeh* > Afr. ('n mens, 'n vuur) doodmaak (Franken, 1953:166, n.19) (MAR, 1946)
- *mata sapi* > “kalfsoog”-eier (BIT, 1994)
- *cal* (= *tjal*) > Afr. tjalie (Scholtz, 1970:171) (BIT, 1994)
- *sakit kotor* > Afr. vuilsiekte (BIT, 1994)]
- *djangan* > Afr. moenie (MAR, 1946)
- *minum* (= *minoem*) *obat* > Afr. medisyne drink. Dieselfde vorm in Sri Lanka; vgl. Ndl. *medicijn innemen* (BIT, 1994)
- *soedah* > Afr. al, klaar (MAR, 1946)
- *(se)diki(t)* > Afr. bietjie (MAR, 1946)]

Ontlenings aan Portugees:

- *foela quater horas* (Franken, 1953:134), Afr. vieruurtjie; vgl. Mal. *warna poekoel empat*, vir *Mirabilis Jalepa*, L. (MAR, 1946)
- *baba* > Afr. klein kindjie (Franken, 1953:141)
- *dios* > iemand die joos in maak; vgl. *joost* in EW 1983⁴.

Let op dat bostaande ontlenings en leenvertalings deurgaans huislike gespreks- en gesinstaal is, en eerder uit die lae as uit die hoë registers

4 Dié klompie ontlenings se verklarings berus op aanhalings uit meer as 200 bronne, en sluit uiteraard hier en daar nuwe oplossings vir ou probleme in, oplossings wat op hulle beurt aanvegbaar kan wees.

afkomstig is. Een van die belangrike vrae wat beantwoord moet word, is die volgende: kon die Maleise- en/of Portugeestalige slawe – regtens eensame, jonger mense sonder gesinsbande – sulke woorde *regstreeks* uit hul moedertaal na Afrikaans bring? En die 44 name van handelsware, of die 77 kosname?⁵

Na ons mening is dit baie meer waarskynlik dat sulke terme uit die tuisvaarders se deurleefde Oos-Indiese ervaringswêreld *onregstreeks* na Afrikaans gekom het; dus deur middel van Austro-Nederlands. Die talebotsing het met ander woorde blykbaar minder op die *outogtone*vlak plaasgevind, as wel hoofsaaklik op die wye oseaniese terrein van VOC-vestigings. Die oseaniese hipotese verklaar dus, ondanks die veeltaligheid onder slawe en ander groepe aan die Kaap, op baie meer bevredigende wyse hoekom “Afrikaans veel Nederlandser gebly het” (Kempen, 1969:610), en hoekom “Afrikaans en Nederlands se bande ... bly bestaan (het)” (Ponelis, 1999). Die hele werklikheid van Afrikaans kan gladweg aan dié van die tuisvaarders se taal vasgeknoop word, want alle vrae en navorsing oor byvoorbeeld reduplikasie (uit Maleis), of direktevoorwerp-konstruksies met *vir* (uit Portugees), ensovoorts, is probleme waarmee die tuisvaarders in hul Asië-tyd prakties moes klaarspeel, en waarmee hulle inderdaad ook klaargespeel het; antwoorde moet dus veral by hulle gesoek word.

Die *outogtone* ontstaanshipotese het die Nederlands van die VOC-tuisvaarders opvallend buite rekening gelaat – die groep en sy taalgebruik is dan ook in baie opsigte ’n onbekende faktor. Uit Van Gelder (1997:14, 41) kan ons aflei dat die “Kaapse Vlek” reeds van 1652 af ’n veeltalige plek was, want in normale jare is die vaste inwoners se taal beurtelings oorweldig deur ’n breë stroom van Hollands met baie Duits (as die VOC-vloot uit Europa aankom), en “vroeg elke jaar” deur die tuisvaarders uit die Ooste. Tussen 1602 en 1795 het daar volgens Van Gelder (1997:14) nie minder nie as 973 000 mense in diens van die VOC uit Nederland vertrek – die helfte van hulle buitelanders, waaronder baie Duitsers – maar slegs 366 900 van hulle het weer via die Kaap teruggekeer. Omdat die verversingspos aan die Kaap eers van 1652 af dateer, verminder die twee getalle van mense wat daar aangedoen het, na ongeveer 841 000 “nuwelingen” en 330 000 tuisvaarders (Van Gelder, 1997:40, grafiek).

5 Die gegewe getalle is geékstrapoleer uit ’n groep van 413 finaal gerедigeerde glosse oor “woorde uit die Ooste”. “Tuisvaarders” het vir seker Oosterse geregte uit die goeie ou dae onthou, want met die kos het Kapenaars al in die 17de eeu ook verfynde porseleinvoorwerpe uit die Ooste begin waardeer (Schoeman, 2001:421). Die vroeë “Kaapse Vlek” kon goedskiks as ’n voorstad van Batavia beskou word.

Schoeman (2001:62) skryf in dié verband:

Die aankoms van die groot en ryk belaaide retroervloot uit die Ooste vroeg elke jaar was die grootste gebeurtenis in die kalender van die gemeenskappie aan die Kaap, en sy vertrek is dan ook plegtig gevier. In April 1656 is daar vermelding van 'n kermis wat 'na de jaerlijxe gewoonte' gehou is, en in die volgende jaar word die 'Caepse kermis na 't jaerlijx gebruyc' genoem wat in Junie plaasgevind het, op die Sondag na die vertrek van die laaste retroerskepe.

Reeds in 1665 is daar

... besondere eise aan die [nog baie klein] plaaslike gemeenskap gestel ... toe die retroervloot van twaalf skepe, met in totaal 1 500 man aan bord, vir byna ses weke oorlê in plaas van sowat drie soos gewoonlik ... 137 beeste en 587 skape is gelewer, naas 14 beeste en 145 skape ... [waarvan die vleis?] daagliks vir die siekes en die Kommandeur se tafel [gelewer?] moes word (Schoeman, 2001:253).

Die 1 500 man het in 1665 natuurlik Austro-Nederlands gebesig.

Baie van dié ryk en meertalige tuisvaarders – ongeveer 2 300 van hulle het gemiddeld jaarliks in Tafelbaai aangekom, waaronder vrouens en kinders – het in Kapenaars se huise losies gekry, 'n reëling waaroor die "Instructie" van Van Rheede (1685) die volgende meld: "[daar was] in de Tafelvalley ofte omtrent het Casteel 30 huijsgesinnen haer meest erneerende met herreberg, tapneering en tuynvrugten" (Hesseling, 1923: 21). Siekes en herstellendes het soms lank vertoef, en sommige van die tuisvaarders het hulle vir goed aan die Kaap gevestig. Hoe winsgewend die Kapenaars se handel met alle inkomende skepe tot ongeveer 1750 was, beskryf Schoeman (2001:250), wat ook op die toenemende weelde in die Kaap wys (Schoeman, 2001:684, 689).

Die 330 000 tuisvaarders oortref die totale aantal Kaapse moedertaalsprekers van Maleis en ander tale grootliks. Om dus – soos die outogtone hipotese dit wil hê – die baie groter groepe vroeë Austro-Nederlandssprekendeloseerders uit die Ooste (met sommige van die taalspore wat hulle ook in Ceylon en in die tropiese agtergelaat het) te verontagsaam, is om 'n sterk bydraende faktor tot die vorming van Afrikaans uit die oog te verloor. (Volledigheidshalwe moet ons andersyds nie die oë sluit vir die stabiliserende invloed van bogenoemde 841 000 "nuwelingen" op Nederlands aan die Kaap nie.)

Danksy die tuisvaarders en die ander VOC-personeel was die eenvoudige resultaat van die Kaapse taalmengelmoes ten slotte dat

Afrikaans sy pad as 'n nuwe Dietse taal kon loop. Van die "verskeidenheid van faktore" wat volgens Scholtz (1982:88) op "die Hollandse werkwoordelike stelsel aan die Kaap" en by "die wording van ander subsisteme van Afrikaans" werksaam was, naamlik (1) "ongehinderde analogiewerking ... en die deurwerk van bestaande tendensies ... (2) dialekmenging; (3) invloed van vreemdelinge-Nederlands", is hier aange- toon dat laasgenoemde die sterkste was (ons kursivering).

Wat Jan van Riebeeck betref, aanvaar ons dat hy in sy sewe jaar in die Ooste (1640-1647, volgens Schoeman, 1999:131), ten slotte as opperkoopman en sekundus, of tweede-in-bevel, homself goed kon uitdruk in gangbare Asiatiese Portugees, asook in 'n aanvaarbare Maleis (sy "Daghregister" vertoon spore daarvan, byvoorbeeld woorde soos die volgende: *chiampan*, *sampan*, "skuitjie", "baadjie", *baftas*, *kiaten*, "kiaat", *orenbare*, "nuwelinge", *padi*, "rys, in die aar", *goenij*, "ghoiling", *orang lammen*, "tuisvaarders). Hier word aanvaar dat naas 'n mate van Engels, hy ook deel gehad het aan die *Austro-Nederlands* wat deur die tuisvaarders Kaap toe gebring is. Scholtz (1982:98) merk daaroor op:

In die 17de eeu is die onafrikaanse volgorde [in sinsbou] die normale by sommige Nederlandse skrywers (bv. Jan de Wit); maar by Van Riebeeck vind ons verreweg oorheersend die volgorde soos in Afrikaans.

Die nedersetting het onvermydelik in ander opsigte Indiese trekke begin vertoon. So het Maria van Riebeeck die jong Hottentotvrou Krotoa ("Eva", geb. ± 1641) na Indiese gebruik (in *sarong* en *kebaja*) geklee (Malherbe, 1990:42), terwyl die Kompanjie in 1665 vir ordelike bemarking van beskikbare vis 'n Saterdagse "Mark of Passer" (Maleis *pasar*, "mark") in Kaapstad ingestel het (Schoeman, 2001:261, 269). Na Oos-Indië wys ook die woord *pagger* ("heining") (Mal. *pagar*) "wat gereeld in die vroeë dokumente voorkom" (Schoeman, 2001:450).

Die taalgebruik van vroeë Kaapse koloniste en nasate enersyds, en Kaapse slawe en bannelinge en nakomelinge andersyds, het onderskeidelik geleid tot twee latere variëteite van Afrikaans. Die eerste het oor baie jare tot Standaardafrikaans ontwikkel, terwyl die geografies beperkte Kaapse Afrikaans byvoorbeeld omstreeks 1800 rondgeval het om Afrikaansagtige vorme te vind vir begrippe uit die Islamitiese geloofsleer (Kotzé, 1983). Ons kan spekuleer oor waarom soveel Maleise woorde slegs onder hul nasate voortleef. Ons glo dat (sprekers van) Austro-Nederlands 'n affinititeit vir die slawebevolking gehad het, wat om dié rede

meer Maleis kon bewaar. Van die tyd van Sjeg Yusuf (st. 1699)⁶ af het ook die Islam gegroeи, met 'n gepaardgaande beklemtoning en gebruik van Maleis en Arabies. Omstreeks 1770 is opgeteken dat "a few of these slaves weekly meet in a private house ... to ... chaunt, several prayers, and chapters of the Koran" (Rochlin, 1939:214). In 1772 het Thunberg die "rampiesny" op die Profeet se geboortedag waargeneem, soos vandag nog gebruiklik in die Kaap (Du Plessis, 1972:8). Hoewel Maleis onder slawe en andere dus 'n kleiner minderheidstaal was, het geleerde Moslems (veral uit Oos-Indië) teen 1800 gepoog om Maleis 'n groter plek te gee. Ondanks dié strewe was 'n vorm van Afrikaans in Arabiese skrif dalk al van 1815 af die voorkeur-onderrig-medium in Moslemskole (Davids, 1987:46).

Wat die vorm van die Nederlands-gebaseerde variëteit aan die Kaap betrek, sou 'n mens onder die uniek saamgestelde totale Kaapse bevolking minstens een uitstaande kenmerk van Afrikaans kon uitsonder, naamlik "die verbale stamform sonder uitgang". Hieronder sal beknop aangetoon word dat Austro-Nederlands ook elders in die groot VOC-imperium onder afwykende omstandighede vergelykbare resultate opgelewer het – 'n ooreenstemming wat die oseaniëse hipotese sterk bevestig.

5. Austro-Nederlands buite Afrika

Hesseling (1923:63) het reeds die (in Suid-Afrika miskende) gedagte uitgespreek dat

... in de 17de eeuw [waarskynlik] ook elders in [Nederlands] Indië een soortgelijke vervorming van het Nederlands [soos in Afrikaans] is tot stand gekomen, waarbij zich dan de taal der kolonisten van Kaapstad heeft aangesloten. Bewijzen kan men niet dat het Afrikaans zulk een idioom als wegbereider of zelfs als voorganger heeft gehad ... Dat ik de veronderstelling evenwel waag, steunt op hetgeen wij weten van 't Hollands dat eens op Ceylon werd gesproken. Er zijn ons overblijfsels van bewaard in het daar nog gangbare gebroken Portugees, en die overblijfsels vertonen treffende overeenkomst met Afrikaanse eigenaardigheden.

Hoewel die eiland Ceylon (tans Sri Lanka) van 1656 tot 1795 onder Nederlandse beheer was, het die Indo-Portugese dialek van die vorige

6 Heelwat is geskrywe oor Sjeg Yusuf ('n samevatting in Da Costa & Davids, 1994:19 e.v.), wat in sy Kaapse jare 'n groot rol gespeel het as geestelike leier (vgl. Schoeman, 2001:446). Sommige van sy vroeë geskrifte word in Leiden en Jakarta bewaar.

koloniale heersers maar min woorde aan Nederlands ontleen – die rede daarvoor word deur Hesseling verduidelik (1910:304, 305; Groeneboer 1993:86). 'n Klein groepie "Afrikaansagtige" vorme is nog omstreeks 1900 deur Dalgado opgeteken (Hesseling 1910:307), onder andere vier werkwoorde:

- *rai*, rijden, speciaal te paard rijden
- *slinger*, slingeren
- *vandel*, *vandalar*, wandelen, wandelaar in die betekenis dolen, vagabond
- *vanz*, wensen

Fonologies interessant in 'n lysie van 36 woorde is die volgende:

- *baas*
- *berger*; burger
- *dér*, steeds, altijd (door)
- *drek*, druk (Port. *impresso*)
- *mooy*, moei, tante
- *notaris*
- *oomp*, *oompi*, oom
- *orlozo*, horloge (Port. *relogio*)
- *plat*
- *plooí*
- *regel*
- *segel*, zegel
- *venkel*, winkel, magazijn

Tog, so gaan Hesseling (1910:309) se betoog verder :

Aan een 'kombuistaal' zijn die termen zeker niet ontleend, veeleer aan de omgang met hoger geplaatsten. Ik herinner aan de woorden *druk*, *drukker*, *volmacht* [= 'folmac'], *juffrou* [= giffrau, jufrau], *grado* [= graad, rang (Port. *grao*)], *handschoen* [= 'hanscoón'], *notaris*, *horloge*, *regel*, *zegel* [= segel], *advokaat*, *boek* enz. ... platte uitdrukkingen of scheldwoorden ontbreken ..." (Hesseling se kursivering).

Dergelike "eienaardighede" kon slegs deur middel van Austro-Nederlands na Ceylon oorgedra gewees het. Verdere studie van dié taal-oordrag is moontlik, omdat "Ceylonse stukke" ook, net soos die

belangrike Kaapse Stukken – dit is veral ou VOC-dokumente – in die Riksarchief te Den Haag te vinde is, terwyl daar 'n groot VOC-argief te Colombo, Sri Lanka, is (dr. Kees Groeneboer, Jakarta; persoonlike mededeling).

6. Indonesiese spore van Austro-Nederlands

Vir Indonesies is *A check-list of words of European origin in Bahasa Indonesia* ['Indonesiese taal', of BI] and Traditional Malay" beskikbaar (Grijns et al., 1983), wat ongeveer 5 200 leenwoorde uit Nederlands bevat (Grijns et al., 1983:86-114). Volgens dié lys is baie infinitiewe die een of ander tyd aan Nederlands ontleen. Enkele voorbeeld van sulke werkwoorde uit die eerste deel van Grijns et al. (1983) se lys volg hier:

- aantekenen (*antéken*)
- aantreden (*antré, antri, anteré, anteri*)
- afkeuren (*apkir, pekir, apekir, apukir*)
- aflossen (*aplus, aplos*)
- bedekken (*bedek*)
- beledigen (*balédek* (obsolete))
- benoemen (*benum*)
- bestellen (*bestél, bistel*)
- blokkeren (*blokir*)
- boren (*bor, ebur, ebor*)
- deponeren (*déponir*)
- disciplineren (*disiplinir*)
- donderen (*donder*) (to fulminate)
- forceren (*forsir*)

Moontlik is forme wat uit die verkorte Nederlandse infinitief bestaan, van die oudste ontlennings. In BI word die voltooide deelwoord dikwels gevorm deur die plasing van *di-* voor die woordstam. Volgens Teeuw (1974:70) kan "geblokkeer" dus (< BI infinitief *memblokir*) verbuig as: *Jalanan itu diblokir kecelakaan*, dit is "Dié pad is deur 'n verkeersongeluk geblokkeer". Net so BI inf. *mendeponir*. *Uang ini dideponir*, oftewel "Hierdie geld is gedeponeer".

- **Maleis van die eiland Ambon**

Oor die Maleis van die eiland Ambon, ongeveer 2 500 km oos van Batavia, het ons 'n lang oorsig deur Grimes (1991). Meer leksikale en morfologiese besonderhede, asook 'n oorsig van die geskiedenis van Ambon-Maleis, en 'n literatuuroorsig, word saamgevat in 'n werk, waaraan die volgende opsomming uit Bahasa Ambong ("taal van Ambon") ontleen is (vgl. Van Minde, 1997):

Werkwoorde:

- cengeng (vgl. Afr. tjank) (26)
- giligili (kielie) (44)
- mofor (mopper) (46)
- lur (loer) (48)
- trosol (treusel) (50)
- strika (Ndl. strijken) (52)
- terek (terg) (98)
- barekeng (bereken) (212)
- kewel (Afr. keuwel) (276; 286: kewel-kewel)

Enkele naamwoorde:

- kukis (Afr., koekies) (26)
- palsir (plesier) (26)
- dangki (dankie) (26)
- sloki (slukkie) (26)
- kas (kas) (27)
- ñong [ñɔŋ] (jong) (45)
- lanterna (Afr. lantern, Ndl. lantaarn) (45)
- foris/ (ook: poris) (Afr. voorhuis) (46)
- afker/ (en varr.) (Ndl. afkeuren, afgekeurd) (46)
- snuk (<Ndl. snoep) (52)
- bors (<Ndl. beurs) (52)
- bu (Afr. boetie) (191)

Enkele fonologiese verskynsels is o.a. dat **frikatiewe stemloos word**:

- swak (Ndl. zwak) (31)
- hafen (Ndl. haven) (45)
- knefer (Ndl. knevel) (46)
- flur (Ndl. vloer) (51)

Daarby vind **verlies van die woord-finale -t** volgens die Standaard-afrikaanse sowel as die Kaaps-Afrikaanse (of Maleierafrikaanse – vgl. Kotzé, 1984:44) patroon plaas:

- kas (Ndl. kast) (246)
- hes (Ndl. gist) (29)
- pos (Ndl. post) (30)
- kan (Ndl. kant (hout)) (45)

Wat die **morfologie** betref, verwys Van Minde (1997:112-140) na reduplikasie in verskeie vorme:

- *panta-panta, kapala-kapala, talinga-talinga* “all over his buttocks, head and ears” (117);
- *anging* “wind”; *anging-anging* “act foolishly, unpredictable” (118);
- *malang* “evening; night”; *malang-malang* “in (the middle of) the night” (adv.) (118).

With static intransitive verbs reduplication is inflectional, adding a categorial meaning ‘increased degree’, ‘plurality’, ‘durative’, ‘iterative’, ‘similarity’; or ‘decreased degree’, or it is derivational bringing about a word-class change (119).

• **Maleis van Kupang**

Van die Maleis van Kupang, op die westelike punt van die eiland Timor, is daar 'n beskrywing deur Steinhauer (1983:42-64) aan die hand van onder andere sinnetjies uit persoonlike brieve, met 'n lys van 430 woorde uit dié Maleise dialek.

As **werkwoorde** is opgeteken: “*nis*”, (49, 62) (Afr. nies); “*lur*” (49), (Afr. loer); “*prop*” (Afr. prop) (56); “*basuk*” (Afr. besoek) (60).

Onder die **naamwoorde** wat Steinhauer deurgee, is die volgende:

- om (wyd verspreid; Ndl. oom) (44);
- bof (Ndl. bof) (45);
- huk (Ndl. hoek) (45);

- bui (ouer Ndl. boei) (45);
- kram-kram (Ndl. krampen) (46);
- takis (Afr. takkie) (47);
- tas (Afr. tas) (48, 52);
- b(a)ruk (Afr. bruk) (50, 60);
- ses (Afr. sus) (50);
- tanta (Afr. tante) (50);
- doi (Ndl. duit) (51);
- pai (51);
- kamar (Afr. kamer) (61);
- kokis (Afr. koekies) (61);
- parmisi (Afr. permissie) (61);
- piring (Afr. piercing) (61)

Ander woorde uit Steinhauer (1983) is:

- farek (plat Ndl. “verrek!”) (45);
- fol (Afr. vol) (45);
- sonde (Ndl. “onder”) (46, 50);
- baña (Afr. baie) (51)
- baña-baña (56);
- blau (Afr. blou) (61).

Hierdie verskynsels in Indonesies en Maleis-beïnvloede tale van Indonesië wys duidelik op morfologiese interferensie deur 'n ander taal of tale, waardeur moedertaalsprekers van Nederlands in taalkontak-situasies hulle taalgebruik by dié van nie-moedertaalsprekers aangepas het, met die gevvolglike vereenvoudiging van grammatiske strukture. Andersyds is ook die Maleis “versteur” deur die opneem van vreemde woorde met spesiale, en soms hoër funksies.

• Noord-Molukse Maleis

Volgens Voorhoeve (1983:1-13) word Noord-Molukse Maleis (NMM) as *lingua franca* gebruik op die groter eiland Halmahera en op die eilande noord en wes daarvan. Ná vier maande se veldwerk som hy sy resultate soos volg op: “My preliminary NMM wordlist of 563 items contains 92

loan words from Ternate, 34 from Dutch, 11 from Portuguese, and 66 unidentified non-[Bl] words ..." (Voorhoeve, 1983:12n).

'n "Blinde kaart", wat teen einde Desember 2001 onder ons aandag gekom het, (en nie in dié artikel behandel is nie) is die taalgebruik van nasate van die 68 "vryburgers" uit Batavia, aan wie in 1623 neutmuskaatplase op die Banda-eilande in die suidoostelike Molukke toegeken is (Milton, 1999: 349). Hul volle produksie (in die tydperk 1633-38 meer as vier miljoen pond) is teen 'n prys deur die Kompanjie oorgeneem. Dié gerieflike lewe het hulle egter lui, en hul nakomelinge ten slotte misdadig gemaak. Milton (1999:349), wat nie sy bronne noem nie, meld dat Goewerneur-generaal J.P. Coen gekla het dat

... most of the settlers were wholly unsuitable for the planting of colonies [and] some are worse than animals! In this he was correct A journal kept by one Company employee records that in the space of one five-year period he witnessed the following punishments: two persons burnt alive, one broken on the wheel, nine hanged, nine decapitated, three garrotted, and one arquebussed.

Vroeë stukke uit die betrokke hofsake behoort die 17de-eeuse taalgebruik van die gewone Nederlandssprekende in Oos-Indië te weerspieël (nie dié van die hoër sosiale klasse nie)⁷, en ons verwag dat sulke dokumente uit Banda (of Jakarta) eweneens invloede van Austro-Nederlands sal uitwys.

7. Gevolgtrekking

Die ontstaan van Afrikaans, die nuwe Dietse taal wat van 1652 af aan die Kaap ontwikkel het, is nou verbonde met die kontinuum van taalaanpassings en -veranderings wat al vroeër, te wete sedert 1596, in Oos-Indië begin groei het uit die geografies wydverspreide blootstelling van Nederlands aan lokale Maleise dialektes en Portugese kreole. As draers van daardie veranderde Nederlands na die Kaap, kom slegs die meertalige tuisvaarders uit Oos-Indië in aanmerking. Hulle was nie alleen die vroegste nie, maar tewens die grootste groep sprekers en verspreiders van aangepaste Nederlands, en kan beskou word as die "vreemdelinge" wat sedert Bosman (1928) ongeïdentifiseerd gebly het.

7 Dat selfs in die hoogste kringe van VOC-personeel in Batavia die Nederlandse taalgebruik nie altyd onberispelik was nie, word deur Bosman (1952:139, n. 4) aangestip in 'n bespreking van *Brieve van Johanna Maria van Riebeeck* ... uit 1710: "In bepaalde posisies word 'n slot -t in die geskrifte van Johanna Maria dikwels weggelaat – net soos in Afrikaans." Tot 1950 is ander variante van Nederlands, veral te Batavia, gepraat en soms opgeteken.

Vir die aard van die taalverskynsels wat deur hulle Kaap toe gebring is, is die naam *Austro-Nederlands* gekies. *Austro-Nederlands* verteenwoordig 'n breë bondel taaluitings wat nie "die Hollandse taalontwikkeling aan die Kaap" (Scholtz, 1982:98) drasties versteur het nie.

'n Bewys vir die bestaan van *Austro-Nederlands* is die kontinuïteit van kenmerkende morfologiese verskynsels in Afrikaans. Hierdie morfologiese verskynsels sluit onder andere die volgende in: die verlies van Nederlandse infinitiefuitgange, wat via die kreools van Ceylon (Heseling, 1910:305), tot in Indonesië, in Maleise dialekste se ontlenings uit Nederlands nagespoor is. *Austro-Nederlands* kan onsens insiens aangedui word as die sterkste faktor onder dié wat Scholtz (1982:88) uitsonder as bydraend tot die vorming van Afrikaans.

'n Beduidende aantal historiese en linguistiese feite, waarvan binne die beperkte raamwerk van die outogtone hipotese geen rekenskap gegee kan word nie, is hier in verband met die vorming van Afrikaans na vore gebring. Dit is duidelik dat 'n hipotese wat slegs rekening hou met 'n kontinentale basis van Nederlands en outogtone invloede wat eers aan die Kaap 'n invloed begin uitoefen het, 'n belangrike aspek van die ontwikkelingsgeskiedenis van Afrikaans uit die oog verloor.

In die soeke na die mees relevante faktore wat 'n rol gespeel het in die ontwikkeling van Afrikaans is gepoog om 'n skerp oonlynde enkele "agens" aan te wys, naamlik die tuisvaarders met hul *Austro-Nederlands*. Hulle het spesifieke identiese taalspore (hoofsaaklik die morfologie is aangetoon) in sowel Afrikaans as in tale buite Afrika agtergelaat.

8. Verdere studie

Resultate wat in hierdie studie oor *Austro-Nederlands* bereik is, moet deur opvolgstudie breër gefundeer word.

- Die opgetekende getuienis wat teen verloopte nasate van 68 Bataafse "vryburgers" op die Banda-eilande gegee is (Milton, 1999: 348 e.v.) kan parallelle met Kaapse taalontwikkeling oplewer.
- Van groot belang is voortgesette studie van Kaaps-Arabiese handskrifte in private besit – dit bevat naamlik baie van die geestesgoedere wat die plaaslike Moslemkultuur onderskei – asook data oor wat A. Davids (1990:4, 7) beskryf as "mystical practices". De Ruyter⁸

8 De Ruyter se Glossarium van Oosterse woorde in Afrikaans is tans in 'n voorbereidingsfase.

se etimologiese studie van 860 “woorde uit die Ooste” is nagenoeg voltooi en werp lig op bepaalde gebruik.

- Daar is ook die Afrikaanse volksmusiek, waarvan slawe nie as die pioniers beskou word nie (vgl. Grobbelaar, 1997:206; en Van Gelder, 1997:166, oor die Duitsers se leidende rol by musiek en vermaak op die skepe). 'n Musikoloog kan begin by Jaap Kunst se werk (Kunst, 1994) waarin gewys word op die belangrike Portugese bydrae tot “lekkersing-” Indonesiese populêre musiek – die tuisvaarders het blykbaar dele van dié musiekkultuur Kaap toe gebring.
- Ten slotte verdien die belangrike, en byna vergete nalatenskap van I.D. du Plessis (Du Plessis, 1972:48) oor die 80 Afrikaanse volksverhale van die Kaapse Maleiers ná soveel dekades 'n nuwe, breë beligting.

Bibliografie

BIT

kyk Teeuw (1974)

- Boshoff, S.P.E. 1921. *Volk en taal van Suid-Afrika*. Pretoria : De Bussy.
Bosman, D.B. 1928. *Oor die ontstaan van Afrikaans*. Amsterdam : Swets & Zeitlinger.
Bosman, D.B. 1952. *Briewe van Johanna Maria van Riebeeck en ander Riebeeckiana*. Amsterdam : Noord-Hollandsche Uitgevers Maatschappij.
Da Costa, Y. & Davids, A. 1994. *Pages from Cape Muslim history*. Pietermaritzburg : Shuter & Shooter.
Davids, A. 1987. The role of Afrikaans in the history of the Cape Muslim community. In: Du Plessis, H. & Du Plessis, T. (eds.). *Afrikaans en taalpolitiek: 15 opstelle*. Pretoria : HAUM. p. 36-59.

Davids, A. 1990. Words the Cape slaves made: A socio-historical-linguistic study. *SA Journal of Linguistics*, 8(1):1-24.

De Vries, J. & De Tollenaere, F. 1983. *Etymologisch woordenboek*. Utrecht/ Antwerpen : Het Spectrum.

Den Besten, H. 1997. Kreol-Portugiesisch in Süd-Afrika: Malaio- oder Indo-Portugiesisch? In: Degenhardt, Ruth et al. (Hrsg.) *Afrolusitanistik – eine vergessene Disziplin in Deutschland? Dokumentation des 2. Bremer Afro-Romania Kolloquiums vom 27-29 Juni 1996*. Bremen : Universität Bremen. *Bremer Beiträge zur Afro-Romania* 2. p. 317-351.

Du Plessis, I.D. 1972. *The Cape Malays*. Cape Town : Balkema.

Eringa, F.S. 1984. *Soendaas-Nederlands woordenboek*. Dordrecht : Foris.

ESU

kyk Eringa (1984)

EW

kyk De Vries & De Tollenaere (1983)

Franken, J.L.M. 1953. *Taalhistoriese bydraes*. Kaapstad : Balkema.

Grijns, C.D. et al. 1983. *A check-list of words of European origin in Bahasa Indonesia and traditional Malay*. Leiden : KITLV.

Grimes, B.D. 1991. The development and use of Ambonese Malay. In: Steinhauer, H. (ed.) *Papers in Austronesian linguistics*, No. 1. *Pacific Linguistics*, A-81:83-123.

Grobbelaar, P. 1997. *Die rooi lappieskombers*. Kaapstad : Human & Rousseau.

- Groeneboer, Kees. 1993. *Weg tot het Westen: het Nederlands voor Indië 1600-1950*. Leiden : KITLV.
- Hesseling, D.C. 1910. Overblijfsels van de Nederlandse taal op Ceylon. *Tijdschrift der Mij. van Nederlandse Letterkunde*, XXIX:303-312.
- Hesseling, D.C. 1923. *Het Afrikaans. Bijdrage tot de geschiedenis der Nederlandse taal in Zuid-Afrika*. Leiden : Brill.
- Kempen, W. s.j. *Woordvorming en funksiewisseling in Afrikaans*. Kaapstad : Nasionale Boekhandel.
- Kempen, W. 1969. *Samestelling, afleiding en woordsoortelike meerfunksionaliteit in Afrikaans*. Kaapstad : Nasou.
- Kotzé, E.F. 1983. *Variasiepatrone in Maleier-Afrikaans*. Johannesburg : Wits. (Ph.D.-proefskrif.)
- Kotzé, E.F. 1984. Afrikaans in die Maleierbuurt – 'n diachroniese perspektief. *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 24(1):41-73.
- Kunst, Jaap. 1994. *Indonesian music and its interaction with the West*. A compilation of articles. Amsterdam : Tropenmuseum/Universiteit van Amsterdam.
- Malherbe, V.C. 1990. *Krotoa, called 'Eva'*. A woman between. Cape Town : Centre for African Studies, Univ. of Cape Town.
- MAR
kyk Van Ronkel (1946)
- Milton, Giles. 1999. *Nathaniel's Nutmeg*. London : Hodder & Stoughton.
- Noorduyn, J. 1991. The languages of Sulawesi. In: Steinhauer, H. (ed.) *Papers in Austronesian linguistics*, No. 1. *Pacific Linguistics*, A-81:137-150.
- Oey, E. 1992. *Indonesia*. Singapoer : Apa Publications.
- Ponelis, F.A. 1999. Toespraak gelewer op die Klein-Karoo Nasionale Kunstfees, Oudtshoorn. [Web:]<http://www.vriende.za.net/oorspronge.htm>
- Raidt, E.H. 1994. Oor die herkoms van die Afrikaanse reduplicasie. In: Raidt, E.H. *Historiese taalkunde. Studies oor die geskiedenis van Afrikaans*. Johannesburg : Witwatersrand University Press. pp. 33-52.
- Rochlin, S.A. 1939. Aspects of Islam in nineteenth-century South Africa. *Bulletin of the School of Oriental Studies*. Kaapstad : SA Biblioteek (oordruk). pp. 213-221.
- Schoeman, Karel. 1999. *Armosyn van die Kaap. Voorspel tot vestiging, 1415-1651*. Deel 1. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Schoeman, Karel. 2001. *Armosyn van die Kaap. Die wêreld van 'n slavin, 1652-1733*. Deel 2. Kaapstad : Human & Rousseau.
- Scholtz, A.H.M. 1995. *Vatmaar*. Kaapstad : Kwela Boeke.
- Scholtz, J. du P. 1970. *Afrikaans-Hollands in die agtiende eeu*. Kaapstad : Nasou.
- Scholtz, J. du P. 1982. *Wording en ontwikkeling van Afrikaans*. Kaapstad : Tafelberg.
- Scholtz, J. du P. 1985. Afrikaanse woorde en uitdrukkinge – eiegoed of erfgoed? *Tydskrif vir Geesteswetenskappe*, 25(4):235-290.
- Shell, R. C.-H. 1994. The Tower of Babel: The slave trade and creolization at the Cape, 1652-1834. In: Eldredge, E.A. & Morton, F. *Slavery in South Africa. Captive labour on the Dutch frontier*. Pietermaritzburg : University Natal Press. pp. 11-39.
- Steinhauer, H. 1983. Notes on the Malay of Kupang (Timor). In: Collins, J.T. (ed.) *Studies in Malay dialects. Part 2. Nusa: Linguistic studies of Indonesian and other languages of Indonesia* 17. pp. 42-64.
- Teeuw, A. 1974. *Leerboek Bahasa Indonesia*. Groningen : Wolters-Noordhoff.
- Teeuw, A. 1994. *Kamus Bahasa Indonesia*. Leiden/Jakarta : KITLV & PT Gramedia.
- Van Gelder, R. 1997. *Het Oost-Indisch avontuur. Duitsers in dienst van de VOC*. Nijmegen : SUN.

- Van Minde, Don. 1997. *Malayu Ambong. Phonology, morphology, syntax*. Leiden : Research School CNWS, Leiden University.
- Van Ronkel, Ph. S. 1946. *Maleis Woordenboek*. 'sGravenhage/Batavia : Van Goor Zonen NV.
- Voorhoeve, C.L. 1983. Some observations on North-Moluccan Malay. In: Collins, J.T. (ed.) *Studies in Malay dialects. Part 2. Nusa: Linguistic studies of Indonesian and other languages of Indonesia* 17. pp. 1-13.

Kernbegrippe:

Batavia
Maleis
ontstaan van Afrikaans
Oos-Indië
taaloordrag

Key concepts:

Batavia
East India
origin of Afrikaans
language transfer
Malay